

37. Уйюмов О.И. Логические основы метода моделирования / О.И. Уйюмов. – М. : Мысль, 1971. – 311 с.
38. Усова А.П. Обучение в детском саду / А.П. Усова ; [под ред. А.В. Запорожца]. – 3-е изд., испр. – М. : Просвещение. – 1981. – 176 с.
39. Фридман Л.М. Наглядность и моделирование в обучении / Л.М. Фридман. – М. : Знание, 1983. – 80 с. – (Новое в жизни, науке, технике. Сер. “Педагогика и психология”, № 6).
40. Хайдеггер М. Время и бытие / М. Хайдеггер. – М., 1993. – 462 с.
41. Чуднова Р. Обучение детей ориентировке во времени / Р. Чуднова // Дошк. воспитание. – 1979. – № 1. – С. 24–29.
42. Штофф В.А. Моделирование и философия / В.А. Штофф. – М. ; Л. : Наука, 1966. – 301 с.
43. Щербакова Е.И. Методика обучения математике детей дошкольного возраста / Е.И. Щербакова. – К. : Вища школа. – 1985. – 247 с.
44. Элькин Д.Г. Восприятие времени / Д.Г. Элькин. – М. : Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1962. – 311 с.
45. Эльконин Д.Б. Психология игры / Д.Б. Эльконин. – М. : Педагогика, 1978.

ХАУСТОВА О.В.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДУХОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЧИТЕЛЯ

Умовою подолання духовної кризи суспільства є підвищення якості освіти як основи духовного, соціального й економічного розвитку країни. Визначальною передумовою трансформацій у системі загальної та середньої освіти є компетентність вчителя в основних сферах його діяльності, до яких відносять, крім навчання та розвитку особистості дитини, духовне і моральне виховання й самовиховання. У цьому контексті актуальним завданням післядипломної педагогічної освіти є формування духовної компетентності вчителя як чинника впливу на духовну сферу дитини й суспільства в цілому.

Сутність компетентнісного підходу до професійної підготовки педагогів розвивають у своїх працях Н. Бібік, О. Гура, Л. Даниленко, Л. Карамушка, А. Маркова, Є. Павлютенков, О. Пометун, О. Савченко, А. Хуторський та ін.

У вітчизняній та зарубіжній педагогіці питанню формування професійної компетентності вчителя присвячені праці В. Адольфа, Т. Браже, Д. Бритела, С. Будака, М. Кабардова, Р. Квасниці, В. Ландшеер, О. Шиян та ін.

Питання духовної компетентності є менш визначеним. Сутність духовності й духовного розвитку особистості розкривають І. Гобзова, І. Зязюн, О. Колісник, Д. Леонтьєв, В. Москалець, В. Мурашов, О. Омельченко, Е. Помиткін, Г. Шевченко та ін. Духовний потенціал і духовну культуру особистості характеризують В. Вербець, О. Горожанкіна, О. Олексюк, Е. Помиткін, С. Черніков та ін. Концепцію духовної компетентності розроблено В. Волковою. Однак, недостатньо дослідженою залишається сутність духовної компетентності, її взаємозв'язки з іншими педагогічними феноменами.

Метою статті є визначення сутності духовної компетентності вчителя та її зв'язку з його духовним потенціалом.

Для визначення специфіки духовної компетентності вчителя звернемося до аналізу її родової ознаки – категорії “компетентність”. “Компетентність” тлумачиться як кінцевий результат навчання; сукупність знань у діяльності; особистісна якість, здібність, яка необхідна для вирішення певних завдань; прагнення й здатність реалізовувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості) у творчій діяльності. Отже, компетентність вчителя є пов’язаною з його потенціалом. Певна частина дослідників (В. Кальней, М. Чошанов, С. Шишов) вважають цим потенціалом компетенції професіонала.

Сутність і зміст професійних компетенцій є предметом наукових пошуків І. Чебанної, яка визначає їх таким чином: “Потенційна активність суб’єкта діяльності, готовність і прагнення до продуктивної діяльності з повним усвідомленням відповідальності за її результати” [9, с. 8]. Вітчизняні та зарубіжні дослідники тлумачать поняття “компетенція” як “потенційну здатність людини до діяльності, засновану на знаннях, досвіді, цінностях, нахилах, здобутих завдяки навчанню” (Н. Бібік, Т. Сорочан, А. Хуторський та ін.) [7, с. 17].

На потенційні ресурси як джерела компетентності вказує Е. Зеєр, який визначає метою формування компетентності створення умов для “повноцінного розвитку потенційної можливості стати особистістю, реалізації потреби особистості в самозміні, самовизначенні, самоздійсненні, самореалізації” [4]. Ю. Заславська доводить, що компетентність є актуальним проявом ресурсів особистості в діяльності [3]. Таким ресурсом, на її думку, є компетенція.

Спираючись на висновки Ю. Заславської, ми вважаємо, що духовна компетентність вчителя є актуальним проявом його духовного потенціалу в професійній діяльності. Духовний потенціал, на нашу думку, інтегрує задатки й здібності, необхідні для розквіту творчості, діяльнісного втілення загальнолюдських цінностей Істини, Краси, Добра, любові до світу й людини, що уможливорює життя, спілкування й професійну діяльність у переживанні спокою, радощів і щастя. Залежно від індивідуальних особливостей світогляду духовний потенціал може базуватися на атеїстичній ціннісній основі або на релігійному підґрунті.

Духовний потенціал є інтегральним утворенням, що в унікальній та неповторній комбінації поєднує можливе й дійсне, свідоме й несвідоме, суще й належне; взаємопов’язує здібності й здатності особистості до прийняття, переживання й творчого втілення у всіх сферах життєдіяльності базових загальнолюдських цінностей та індивідуальних ціннісних новоутворень. Духовний потенціал – особлива, здатна до саморозвитку система відновлюваних внутрішніх ресурсів духу людини, які виявляються в діяльності, що спрямована на творче втілення загальнолюдських потреб, цінностей й ідеалів у художньо-естетичній, інтелектуальній, моральній професійній діяльності, соціально значущих вчинках, самопізнанні й самотворенні. Духовний потенціал особистості є результатом соціального культу-

рного впливу, самобудівництва й моральної творчості, естетичної й катарсичної діяльності, рефлексії, інтуїтивного осягання.

Ми розглядаємо духовний потенціал як соціальну цінність, стрижневу особистісну якість, основу духовної самореалізації педагога в професійній діяльності. Реалізація педагогом духовного потенціалу в навчально-виховній діяльності передбачає певну готовність, яка пов'язана з його професійною компетентністю.

Усі види компетентності вчителя належать до його професійної компетентності. У довідковій літературі поняття професійної компетентності вчителя формулюється, як: “володіння вчителем необхідною кількістю знань, вмінь і навичок, що визначають сформованість його педагогічної діяльності, педагогічного спілкування та особистості вчителя як носія певних цінностей, ідеалів і педагогічної свідомості” [5, с. 62].

Ми вважаємо, що професійна компетентність вчителя, базуючись на цінностях та ідеалах, є духовною за змістом. Однак духовна компетентність, як її різновид, має специфічні властивості.

Духовну компетентність спеціаліста Є. Трифонов вважає конструктом, який є однією зі складових професійної компетентності, що виявляється в розумінні спеціалістом сенсу та мети життя, ієрархії ідеалів, їх ставлення до професійної діяльності в умовах певного виду праці [8].

В. Волкова розглядає духовну компетенцію як поняття, характеристики якого полягають у духовній цілісності людини – “духовного організму”. Ця компетенція дає змогу не тільки глибоко розуміти й удосконалювати власний внутрішній світ, а й бути зрозумілим для інших людей і суспільства, наслідувати загальнолюдський духовний досвід, усвідомлювати себе частиною “космічного цілого” [2].

У концепції В. Волкової людина як носій духовної компетенції зберігає щільний зв'язок з природою і культурою, мисленням і відчуттям. Духовна компетенція дає змогу вирішувати екзистенційні проблеми, проблеми взаєморозуміння, долати власну неорганізованість, тиск психологічних труднощів, пов'язаних з особливостями характеру. Вона виявляється у відмові від реагування на нестійкі настрої іншої людини, від маніпулювання свідомістю; спрямовує зусилля на перетворення самого себе, створення власного духовного світу. На її думку, глибина духовної компетенції розкривається у здатності утримувати образ іншої людини як джерело власного духовного досвіду [2].

Зважаючи на висновки попередніх дослідників, ми визначаємо духовну компетентність різновидом професійної компетентності вчителя, яка репрезентує його готовність до духовного виховання й саморозвитку. Духовна компетентність вчителя, з нашої точки зору, є інтегральним особистісним утворенням, яке поєднує усвідомлені знання, уміння й навички, цінності, якості, духовний досвід, які дають змогу вчителю розвивати духовний потенціал вихованця та власної особистості.

Характеризуючи духовну компетентність, звернемось до побудови її моделі, основою якої є структурна модель компетентності А. Хуторського.

На його думку, складовими такої моделі є цілі, цінності, комунікація, компетентнісний досвід, компетентнісні знання, вміння, навички, готовність до вирішення ситуативних завдань. Найважливішим елементом моделі є готовність особистості до сприйняття нової інформації, до формування необхідних якостей, прагнення пізнавати [10, с. 121]. З нашої точки зору, зазначені А. Хуторським компоненти в аспекті дослідження духовної компетентності вчителя мають професійну та духовну забарвленість і зміст. Тобто цілі, цінності, комунікація, досвід, знання, уміння й навички поєднують професійну та духовну спрямованість. Готовність до вирішення ситуативних завдань та сприйняття нової інформації стосується завдань та інформації духовного змісту, готовність до формування необхідних якостей – стосується духовних професійно значущих якостей вчителя, а прагнення пізнавати включає пізнання духовного світу (власного та іншої людини) та способів його перетворення, вдосконалення. Розглянемо детальніше компоненти духовної компетентності педагога.

Духовними цілями вчителя є духовно-моральне виховання, самовдосконалення, встановлення духовної взаємодії з вихованцем, розвиток його духовного потенціалу тощо. Духовні цінності відображають інтеріоризовані абсолютні (вічні), національні, громадянські, сімейні й цінності особистого життя. Абсолютними цінностями є Доброта, Любов, Правда, Чесність, Краса та ін. До групи національних цінностей відносять такі, як патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять. Громадянські цінності ґрунтуються на визнанні рівності людей і застосовуються в демократичних суспільствах та в житті громад, які визнають принципи демократії. До цієї групи цінностей відносять права і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, повагу до закону. Вчитель бере на себе відповідальність не тільки за свій духовний стан, а й за духовний розвиток дитини, заглиблюється у ціннісні виміри, якими є відповідальність, свобода, творчість, смисл, ідеал. Вчинки педагога репрезентують цінності життя, життєтворчості, а взаємопроникнення внутрішніх світів стає змістовим наповненням освітнього процесу.

Як складова моделі духовної компетентності, комунікація набуває ознак духовної взаємодії. Духовна взаємодія як процес, що сприяє духовному взаємному збагаченню, розвитку й самореалізації духовних потенціалів, включає самодобудовування на основі інтуїції та духовної творчості (С. Франк), духовне самотворення як внутрішній пошук (ідеї синергетики), оновлення духовної сутності людини, “людинотворення” (М. Мамардашвілі), самореалізації власного призначення, облагородження себе (М. Бердяєв, В. Соловйов та ін.), взаємодійшення у міжособистісному спілкуванні (К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, В. Мухіна, І. Якиманська та ін.), надихаючого спілкування (В. Петровський). У процесі духовної взаємодії задіяні такі психологічні механізми, як фасилітація, емпатія, наслідування на основі збагачення духовно-душевних характеристик, моральне самовдосконалення, гуманізація ціннісно-сміслової сфери особистості, актуалізація духовного саморозвитку учасників, узгодження власних дій з вимогами

партнерів взаємодії, взаємообмін духовним досвідом, цінностями, нормами, актуалізація духовних потреб, рефлексія.

Наступний компонент духовної компетентності – духовний досвід особистості – репрезентує сукупність особистісно-сміслових утворень, що включають знання та уявлення про культурні й духовні цінності; ціннісні орієнтації та інтенції на абсолютні цінності; культурні потреби, прагнення до моральних вчинків. Т. Русакова, Н. Полукарова характеризують духовний досвід як пережиті та усвідомлені знання, які подані у формі ставлень та емоційних станів, що виявляються в духовній діяльності й формуються під впливом особистісно значущих смислів [6].

Досвід визначає способи духовного буття особистості в соціальній реальності, виявляється за умов виникнення життєвих “завдань на смисл”, які актуалізують виконання духовно-практичних дій пізнання, переживання, творчості. У структурі духовного досвіду та духовної дії виокремлюють орієнтувальний, виконавчий, рефлексивний компоненти, які відображають спрямованість пізнання й переживання, логіку задоволення потреб і поведінки. У професійній діяльності вчителя духовний досвід є показником духовно-рефлексивного професіоналізму, який висвітлює єдність чуттєвого знання про духовну реальність, досвід духовного буття і здатності духовно-практичної діяльності, що дають змогу педагогу будувати навчально-виховний процес з урахуванням ціннісного змісту витворів культури, створювати ситуації духовного спілкування, стимулювати духовно-практичну діяльність учнів [6].

Серед знань, що входять до складу духовної компетентності вчителя, слід відзначити релігіознавчі знання, знання власних особистісних властивостей та способів самопізнання, знання змісту поняття “духовність”, структури духовності, рівнів її розвитку, способів впливу на духовний розвиток особистості вихованця тощо.

Вміння й навички, необхідні духовно компетентному педагогу, відповідно до законів педагогіки духовно значущої дії, визначених І. Бехом [1], є такими: вміння стимулювати вищі емоційні переживання (моральні, естетичні, інтелектуальні) як спонукальну клітинку морально-духовної свідомості й самосвідомості; перетворювати емоційні переживання у гуманістичні цінності як надбання особистості; розвивати мислення, спрямоване на мотивацію вчинку; мотивувати навчання кінцевими життєвими цілями, а не пізнавальними інтересами; організовувати оволодіння знаннями в контексті духовної культури; піклуватися про того, хто навчається, а не маніпулювати ним тощо.

Духовна компетентність вчителя забезпечує його готовність до вирішення таких ситуативних завдань, розглянутих І. Бехом, як: формування вміння вербально оформлювати те чи інше емоційне переживання; формування самосвідомості, виховування любові до рідної землі, свого народу, шанобливого ставлення до його культури, поваги, толерантності до культури всіх народів, які населяють Україну; проблематизування моральної культури, перетворювання історичного морально-етичного досвіду людст-

ва на систему відкритих проблем; охоплення всіх сфер життєдіяльності особистості; орієнтування на найвищі морально-духовні досягнення особистості; здійснення рівноправного партнерства; охорона унікальності й неповторності особистості; запобігання проявам деструктивної поведінки; зберігання послідовності, цілеспрямованості, проєктивності дій тощо.

До структури компетентності А. Хуторського не входять якості особистості професіонала, однак ми вважаємо, що для духовної компетентності особливо важливими є моральні якості вчителя, якими вважають патріотизм, демократизм, гуманність, інтелігентність, високий рівень інтелекту і культури особистості (внутрішньої та зовнішньої), почуття обов'язку, відповідальності, громадянську позицію, готовність служити людям, чесність, повагу до гідності особистості та ін.

Згідно з концепціями таких науковців, як Ю. Мель та Дж. Равен, до структури компетентності входить афективний компонент, який у контексті дослідження духовної компетентності є особливо актуальним, оскільки являє собою почуттєву сферу вчителя, його емпатію, емоційну врівноваженість. Переважання почуттів спокою й радощів, на нашу думку, є афективною основою духовної компетентності.

Висновки. Отже, ми можемо зробити висновки щодо актуальності дослідження проблеми духовної компетентності вчителя. Духовна компетентність вчителя є різновидом професійної компетентності вчителя, яка репрезентує його готовність до духовного виховання й саморозвитку, є актуальним проявом духовного потенціалу особистості в професійній діяльності. Духовна компетентність вчителя є інтегральним особистісним утворенням, яке поєднує усвідомлені знання, уміння й навички, цінності, якості, духовний досвід, які дають змогу вчителю розвивати духовний потенціал вихованця та власної особистості.

Перспективи подальших розробок полягають у дослідженні особливостей формування духовної компетентності вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.

Література

1. Бех І.Д. Законопростір сучасного виховного процесу / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2004. – № 1. – С. 33–40.
2. Волкова О.В. Роль духовной компетенции в становлении образовательной общности: инновационный аспект в подготовке студентов-психологов / О.В. Волкова // Вестник ННГУ. – 2005. – Вып. 1 (6). – С. 207–220.
3. Заславская О.Ю. Развитие управленческой компетентности учителя в системе многоуровневой подготовки в области методики обучения информатике : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / О.Ю. Заславская. – М., 2008. – 443 с.
4. Зеер Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
5. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2000. – 176 с.
6. Русакова Т.Г. Сущностные характеристики духовного опыта в понятийно-терминологическом аппарате теории воспитания / Т.Г. Русакова // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2005. – № 7. – С. 49–54.
7. Сорочан Т.М. Розвиток професіоналізму управлінської діяльності керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Т.М. Сорочан. – Луганськ, 2005. – 43 с.

8. Трифонов Е.В. Психофизиология человека: русско-англо-русская энциклопедия [Электронный ресурс] / Е.В. Трифонов. – [12-е изд.]. – 1996–2008. – 5000 с. – Режим доступа: <http://tryphonov.narod.ru/tryphonov6/terms6/cmprcm.htm>.

9. Чебанная И.А. Формирование профессиональных компетенций выпускников колледжа (на примере студентов-технологов): автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / И.А. Чебанная. – Астрахань, 2008. – 26 с.

10. Хуторской А.В. Компетентность как дидактическое понятие: содержание, структура и модели конструирования / А.В. Хуторской, Л.Н. Хуторская // Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода: межвузовский сб. науч. тр. / [под ред. А.А. Орлова]. – Тула: Изд-во Тульского гос. пед. ун-та им. Л.Н. Толстого. – 2008. – Вып. 1. – С. 117–137.

ЧЕРЕМИСОВА І.І.

СУТЬ ОРГАНІЗОВАНОСТІ ЯК ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У наш час, коли зазнали руйнації старі соціальні, моральні й духовні стереотипи й авторитети, а нові ще не утвердилися, гостро постала проблема самостійного вибору людиною індивідуальної системи норм і цінностей. Нездатність діяти відповідно до внутрішніх моральних законів, бути архітектором власної картини світу, свого життя спричинює відхилення у поведінці та правопорушення серед молоді. Багато юнаків та дівчат, які ніби відбулися як особистості й громадяни, можуть переживати внутрішню неузгодженість, вагання, незадоволення собою. Молодим людям здається, що вони не самі творять власне життя, а вибудовують його за чужим сценарієм. Тож актуальним є формування в молоді такої якості, як організованість у власних справах, намірах та діях, звертаючись до своєї совісті, гартування і відстоювання особистої свободи, щоб гармонійно розвиватися, творчо самовдосконалюватися, бути не “гвинтиком”, а самодетермінованою, самодостатньою особистістю, справжнім і єдиним режисером власного, єдиного й незрівнянного буття.

Проблеми виховання організованості учнів знаходять відображення в класичних працях А.С. Макаренка, К.Д. Ушинського і в загальних положеннях теорії виховання Є.В. Бондаревської. Суть, зміст, структура організованості як якості особистості аналізуються в працях Є.П. Ільїна, А.Г. Ковальова, І.С. Мангут, Л.І. Уманського, які розглядають проблему організованості в процесі вивчення особливостей організаторської діяльності; С.Л. Чернер – у процесі формування ділових якостей особистості; Ю.К. Васильєв і І.А. Мельничук звертаються до організованості, досліджуючи питання економічного виховання учнів. Деякі вчені пов’язують організованість студентів з їхньою навчальною діяльністю. А.Д. Алфьоров розглядає організованість як необхідну передумову виховання відповідального ставлення школярів до навчання. Організованість повно і об’єктивно вимірюється за допомогою цілісно-функціонального підходу до вивчення властивостей особистості, розробленого А.І. Крупновим. Організованість є базовою характеристикою і необхідним компонентом більш високоорганізованих структур особистості, у першу чергу, інтелекту і характеру. Як зазначає І.С. Кон, провідною сферою діяльності в студентському віці стає праця, що визначає диференціацію професійних ролей.

Мета статті – виявити роль організованості як якості особистості.